

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наталя Мілько

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто міжкультурний діалог, реалізація якого розвиває когнітивну, ціннісно-смыслову та поведінкову сфери особистості суб'єктів освіти, сприяючи в такий спосіб їх професійному становленню. Розкрито основні функції діалогу, наголошено на необхідності організації правильної позиції вчителя в освітньому процесі. Проаналізовано специфіку компетентності вчителя іноземних мов, яка полягає в наявності сформованої іншомовної комунікативної компетенції.

Анотация:

Милько Наталья. Многофункциональность межкультурного диалога в учебном процессе высшего учебного заведения.

В статье рассмотрен межкультурный диалог, реализация которого развивает когнитивную, ценностно-смысловую и поведенческую сферы личности субъектов образования, способствуя тем самым их профессиональному становлению. Раскрыты основные функции диалога, подчеркнута необходимость организации правильной позиции учителя в образовательном процессе. Проанализирована специфика компетентности учителя иностранных языков, которая заключается в наличии сформированной иноязычной коммуникативной компетенции.

Resume:

Milko Natalia. Multifunctionality of intercultural dialogue in the educational process of a higher educational institution.

The article deals with intercultural dialogue, the realization of which develops the cognitive, value-sense and behavioral sphere of the personality of the subjects of education, thus contributing to his professional development. The basic functions of the dialogue are revealed, on the condition that the teacher organizes the correct position in the educational process. The specifics of the competence of the teacher of foreign languages, which consists in the presence of the formed foreign language communicative competence, is analyzed.

Ключові слова:

компетентність; міжкультурний діалог; позиція вчителя; професійне становлення; функція діалогу.

Ключевые слова:

компетентность; межкультурный диалог; позиция учителя; профессиональное становление; функция диалога.

Key words:

competence, intercultural dialogue, teacher's position, professional development, dialogue function.

Постановка проблеми. Вивчення специфіки та психолого-педагогічних механізмів проектування прийомів організації позиції вчителя в діалозі дають змогу розглядати її як багатомірне явище, що поєднує емоції, інтелект, поведінку й виявляється в інтересах, схильностях, бажаннях, прагненнях, переживаннях, відображаючи психологічну і практичну готовність учителя до взаємодії з учнями та з об'єктами процесу навчання на основі безумовного позитивного ставлення, емпатичного розуміння (К. Роджерс), які можна розглядати як настанови, умови організації позиції вчителя в сенсовірній діяльності, практична реалізація яких можлива лише за допомогою відкритих, двоспрямованих (на педагога й на учня) прийомів (дій). Становлення відкритої позиції вчителя, а отже, і прийоми, що цьому сприяють, ґрунтуються на психологічних механізмах ідентифікації, децентрації, рефлексії, емпатії, схвалення, самосхвалення.

Реалізація цих механізмів і настанов сприяє організації позиції педагога, що є радикально протилежною традиційному уявленню про неї. Насамперед така позиція пов'язана зі зміною світогляду, філософії педагога, де акцент із набуття знань як самодостатньої цінності переміщується на запити та інтереси особистості як педагога, так і учня. Змінюються й настанови щодо педагога: набувають особливої значущості

настанови на віру, довіру, на переконаність у позитивній, творчій сутності кожної людини, що прагне до становлення, саморозвитку. Це амбівалентна позиція (учасник і організатор сенсодіяльності), що припускає «багатопозиційність» педагога («консультант», «лектор», «експерт», «фасилітатор») з орієнтацією на «м'якість», «діалогічність» переходів з однієї позиції в іншу, зумовлених ситуативною необхідністю; утримання цієї ситуації переходу [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діалогу та інтеграції в освіті (Н. Барбаліс, В. Громовий, П. Кендзьор, І. Соломадін, М. Триняк та ін.) свідчать про те, що вища освіта на основі діалогічного мислення особистості формує методологію саморозвитку і пізнання, а також сприяє становленню здобувачів вищої освіти як суб'єктів навчання. У педагогічних і психологічних дослідженнях, присвячених удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, В. Безпалько, С. Гончаренко, В. Загв'язінський, І. Зязюн, О. Пехота, М. Поташник, В. Семіченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, Л. Таланова та ін.), провідне місце в навчанні посідає діалог, який розглядається як форма навчання. У проведених Г. Баллом, С. Кургановим дослідженнях, у роботах О. Абдулінної, Ф. Гоноболіна, С. Кондратьєвої,

В. Крутецького, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, І. Лернера, А. Маркіної, Л. Мітіної, О. Щербакова та ін. розкрито особливості педагогічної діяльності та особистості викладача, що впливають на пошук нових перспективних підходів до підготовки майбутнього вчителя в системі вищої освіти.

Аналіз наявних у сучасній педагогічній теорії і практиці інтерпретацій діалогу в контексті наших дослідницьких завдань виявив пряму залежність організації позиції вчителя в діалозі від нового стилю (типу) педагогічного мислення, головною ознакою якого є відмова від монологу, авторитетності й авторитарності, прийняття, готовність і бажання працювати з альтернативним і різним. Дослідження дали змогу дійти висновку про правомірність розгляду проектування відкритої позиції вчителя як умови появи адекватної позиції учнів [6]. За таких обставин, інваріантними умовами організації позиції вчителя в діалозі можна вважати: настанову на розуміння, інтерес до особистості учня, готовність до контакту; прийняття й визнання учня як рівноправного активного суб'єкта взаємодії; доброзичливість, відкритість, природність, щирість [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку М. Кукарцевої, позиція вчителя в діалозі є особливим видом діяльності, зумовленим гуманістичними настановами й особливою педагогічною філософією, що являє собою комплекс специфічних вербальних і невербальних (що виявляються ззовні) і «внутрішніх» (рефлексивних) відкритих дій (прийомів) педагога, спрямованих на актуалізацію й динаміку власних і учнівських особистісних змістів, що забезпечується проектуванням «позиційної розмаїтості» (керівник, учасник, експерт, лектор (консультант), фасилітатор), ситуативно зумовленими «м'якими», «прозорими» переходами з однієї позиції в іншу на основі «базової» партнерської позиції, психологічного комфорту.

Організація позиції вчителя може бути зумовлена уявленням про діалог як про особливу за змістом спільну діяльність педагога й учнів – сенсодіяльність, у якій виникає особливий зміст освіти: поява й розвиток особистісних змістів учасників спільної діяльності.

М. Кукарцева зауважує, що організація позиції вчителя в діалозі є особливим за змістом видом професійної діяльності, що залежить від цільової орієнтації на актуалізацію й розвиток особистісних змістів і реалізується через комплекс вербальних і невербальних прийомів. Це зумовлює адекватні особливості організації амбівалентної позиції вчителя (відкритість,

ситуативність, імпровізаційність, мобільність, спонтанність). Амбівалентну педагогічну позицію в діалозі педагог реалізує через особливу включеність у спільну діяльність, будучи одночасно керівником діалогу та його учасником. Це неминуче створює для нього «позиційне різноманіття» (учасник, керівник, лектор (консультант), фасилітатор, експерт), що реалізується на основі відкритих, «м'яких» переходів, які відповідають специфіці діалогу [5].

Послідовна, несуперечлива реалізація позиції вчителя в діалозі можлива за умови органічного поєднання в один комплекс виділених у нашому дослідженні свідомо проєктованих груп прийомів:

1) прийомів, що забезпечують психологічний комфорт і позиційні переходи педагога;

2) прийомів, що забезпечують ситуативні позиції (учасник, керівник, лектор (консультант), експерт, фасилітатор).

Позиція вчителя як специфічний вид діяльності виявляє себе в адекватних особливостях прийомів її проектування (відкритість, ситуативність, імпровізаційність, мобільність, спонтанність). Проектування позиції вчителя в діалозі пов'язано з дотриманням деякої послідовності у використанні системи прийомів, зумовленої послідовністю етапів розвитку діалогу (актуалізації, співорганізації, індивідуалізації), що не припускає їх твердого закріплення.

За умови правильної організації позиції вчителя в діалозі уможливується реалізація основних функцій діалогу:

– пізнавальна функція (С. Белова, А. Вербицький, А. Леонт'єв). Реалізація цієї функції забезпечує виконання дидактичних завдань: мотивація навчання, стимулювання пізнавальної активності студентів, створення атмосфери пошукової активності. Крім того, у діалозі з викладачем і через викладача з особистостями, з витворами культури учні проникають у спосіб мислення та відчуття вченого, мислителя, митця, розширюють свій діапазон бачення явищ і фактів. Це дає змогу дійти висновку, що пізнавальна функція діалогу реалізується в гностичній сфері суб'єктів навчання.

– особистісно-розвивальна функція передбачає розвиток особистісних якостей студентів, формування емоційної сфери (А. Баланіна, Є. Богданова, Н. Крилова, Л. Куликова, Г. Прокументова, В. Сериков, Ю. Сенько). У діалозі викладач демонструє образ професійного мислення, бачення дійсності під кутом зору культури. Через особистісні позиції відбувається, так би мовити, «олюднення» знань. Завдяки цьому, нерідко відбувається пізнання

своїх думок, переживань, оцінок, які до того так чітко не усвідомлювались. Як наслідок – досягається розсунення рамок своєї особистості, пізнання та підвищення власного духовного, морального світу. У діалозі виявляється суб'єктність студента. Діалектика різних «я», що виникає в діалозі, дає змогу демонструвати «авторство» (М. Бахтін), виявляти й породжувати власні смисли, відчувати їх ціннісну рівність щодо смислів інших учасників освітнього процесу. Діалог дає можливість накопичувати досвід становлення «діалогічної» особистості, яка характеризується толерантністю, конгруентністю, емпатійністю, безконфліктністю. Отже, ми можемо говорити про діалог як дієвий чинник розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості суб'єктів навчання.

– комунікативно-поведінкова функція (В. Горшкова, З. Смєлкова, Н. Щуркова), завдяки якій діалог стає ефективним засобом розвитку комунікативних умінь. У процесі спілкування засвоюються зразки, моделі та норми поведінки. Крім того, діалогічні відносини – це відносини, засновані на цілісному сприйнятті, які читаються у вербальних і невербальних сигналах поведінки, виявляються в інтересах, схильностях, бажаннях, прагненнях, переживаннях особистості. Учасник діалогу прагне не тільки зрозуміти смисл мовлення партнера, а й значення його жестів, міміки, інтонації тощо. Отже, комунікативна функція діалогу розвиває поведінкову сферу людини.

Багатофункціональність діалогу дає змогу нам дійти висновку про ефективність використання міжкультурного діалогу в навчальному процесі вишу. Реалізація міжкультурного діалогу сприятиме розвитку когнітивної, ціннісно-сміслової та поведінкової сфер особистості суб'єктів освіти, сприяючи в такий спосіб їхньому професійному становленню.

Виходячи з того, що процес проектування та побудови діалогу визнається багатьма вченими досить складним і непередбачуваним, уважаємо за необхідне звернутися до питання організації діалогу. Так, зокрема, у своїй роботі С. Белова пропонує такий алгоритм роботи в діалоговому режимі. Спочатку формулюється проблема діалогу, що потребує обговорення з метою пошуку істини. Потім виявляються особисті позиції учасників діалогу, відбувається зіткнення думок, обмін цінностями та смислами. На цьому етапі важливо допомогти кожному студентові сформулювати свої запитання до письменника, автора підручника, художника, викладача та ін. Після цього відбувається звернення до тексту, його аналіз, оцінка, з'ясування позиції автора. Завершальним моментом стає рефлексія власного ставлення, знань, яка може спричинити ревізію

смислів або підтвердити правильність вибраної позиції [3].

Дослідниця Б. Балакіна в організації діалогу виокремлює такі етапи спільної діяльності: підготовчий (підготовка викладача до ситуації занурення в діалог); актуалізація особистісних смислів (робота з рефлексивними відповідями студентів); розгортання особистісних смислів (створення взаємодоповнювальних різних смислів учасників спільної діяльності); індивідуалізація особистісних смислів (вияв специфіки смислоутворення учасників спільної діяльності) [2].

На нашу думку, прогнозування руху діалогу є досить складним завданням, адже його розвиток залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Хоча етапність його розвитку є безсумнівною, в організації міжкультурного діалогу можна виділити підготовчий етап, етап породження власного висловлювання й рефлексивний етап; співвіднесення своєї позиції з іншими, що не завжди може бути вираженим у зовнішньому плані, що, однак, не свідчить про неефективність діалогу. Основне завдання викладача полягає в розробленні завдань до кожного з етапів міжкультурного діалогу, які забезпечать високий рівень залучення студентів до міжкультурної взаємодії.

У контексті дослідження необхідно виявити передумови організації міжкультурного діалогу, здатного ефективно впливати на професійне становлення *Homo educandus*. Хоч за останні роки ідея діалогу стала однією з центральних у педагогіці, її реалізація відбувається повільно, що пов'язано з особистістю викладача, здебільшого неспроможного перебудувати свою діяльність на основі діалогічного підходу, що потребує більшої майстерності, наявності загальної культури, більших витрат часу, порівняно з монособ'єктним підходом [4].

На думку багатьох учених (А. Вербицький, В. Сластьонін, Ю. Сенько, Є. Шиянов та ін.), це пов'язано з наявністю в професійному досвіді викладача (та студента) мінімальної обізнаності з усім тим, що стосується механізмів суб'єкт-суб'єктної взаємодії на основі діалогу. Тому однією з основних передумов успішної організації діалогу є особистість викладача педагогічного вишу. На роль особистості викладача звертало увагу багато педагогічних авторитетів. Зокрема К. Ушинський у статті «Три елементи» зазначав: «У вихованні все повинно спиратись на особистість вихователя, тому що виховна сила ллється тільки з живого джерела людської особистості. ... Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер» [9, с. 64].

Безперечно, викладач ЗВО повинен володіти навичками педагогічного спілкування, уміти запобігати можливим помилкам, давати кожному студентові відчуття власної цінності та значущості, вірити в успіх своїх учнів, розуміти власну діяльність як організацію успіху інших. Вплив викладача як особистості на студентів відбувається постійно. Під час викладання нового матеріалу він висловлює своє ставлення до нього, тобто ніби замикає навчальну дисципліну на собі, передає «особистісний компонент знання» (В. Зінченко). Зі свого боку, студент пізнає навчальну дисципліну за допомогою і «через» конкретного викладача. Водночас викладач повинен зважати не тільки на те, як студент сприймає його інформацію, а й на те, як він сам, його педагогічні, особистісні якості відображаються у свідомості студента.

Викладач ЗВО, який бачить себе лише носієм і транслятором інформації, значно поступається багатьом іншим джерелам інформації, таким, наприклад, як книги та комп'ютер. Виш слугує не тільки й не стільки для передачі спеціальних знань, скільки для розвитку та відтворення особливого культурного шару, найважливішим елементом якого є і сам майбутній спеціаліст [1].

Так, С. Смирнов підкреслює, що спеціаліста як представника певної культури характеризує

не тільки специфічний набір знань і вмінь, а й певний світогляд, життєві настанови, цінності, особливості професійної поведінки тощо. Тому викладач педагогічного вишу передає студентові не лише знання та професійні вміння, а й залучає його до певної культури. А для того, щоб ця культура розвивалась і відтворювалась, необхідні живі люди, живе людське спілкування [7].

Висновки. Специфіка компетентності вчителя іноземних мов полягає в наявності сформованої іншомовної комунікативної компетенції, яка входить до складу когнітивно-технологічного компонента. Отже, професійна компетентність учителя іноземних мов синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до педагога як до особистості, по-друге, особливості його професійно-педагогічної діяльності, по-третє, конкретний вияв цих властивостей, вимог, якостей, притаманних особистості, у діяльності окремого педагога [8].

Отже, міжкультурний діалог як фактор професійного становлення може бути реалізований лише за визначальної умови особистості викладача, що характеризується толерантністю, емпатійністю, іншодомінованістю, оптимізмом, що має велике значення для особистісного самовизначення та професійного становлення суб'єктів освіти.

References

1. Hrytsenko, O. ed. (2001). *Multiculturalism and education. Prospects of introduction of the principles of multiculturalism in the secondary education system of Ukraine. Analytical review and recommendations*. Kyiv: UCKD. [in Ukrainian]
2. Balakina, L. L. (2000). *Pedagogical techniques for organizing dialogue at the lesson: thesis*. Tomsk. [in Russian]
3. Belova, S. V. (1995). *Functions of the educational dialogue in the assimilation by senior pupils of the value-semantic content of humanitarian subjects: author's abstract*. Volgograd. [in Russian]
4. Huletska, Ya. H. (2008). *Multicultural Education of Student Youth at US Universities: author's abstract*. Kyiv. [in Ukrainian]
5. Kukartseva, M. A. (2004). *Organization of teacher position in dialogue: thesis*. Tomsk. [in Russian]
6. Predborska, I. M. (2017). Continental pedagogy through the eyes of the symposium participants CEUPES (17-18 October 2016). *Filosofija osvity*, 1 (20), 304–312. [in Ukrainian]
7. Smirnov, S. D. (1995). *Pedagogy and psychology of higher education: from activity to the individual: textbook for students of facts and in-advanced training, university professors and graduate students*. Moscow: Aspekt Press. [in Russian]
8. Talanova, L. G., Zheliaskov, V. Ya. (2013). The relevance of the problem of professional competence of a foreign language teacher. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series: Philology*. Issue 6, 118–124. [in Ukrainian]
9. Ushinskiy, K. D. (1974). *Selected pedagogical works: in 2 vol. Vol. 1*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]

Список використаних джерел

1. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О. Гриценка. Київ: УЦКД, 2001. 55 с.
2. Балакіна Л. Л. Педагогические приемы организации диалога на уроке: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Институт образования Сибири, Дальнего Востока и Севера РАО. Томск, 2000. 267 с.
3. Белова С. В. Функции учебного диалога в усвоении старшеклассниками ценностно-смыслового содержания гуманитарных предметов: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.01. Волгоград, 1995. 21 с.
4. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.
5. Кукарцева М. А. Организация позиции учителя в диалоге: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Томский государственный педагогический ун-т. Томск, 2004. 204 с.
6. Предборська І. М. Континентальна педагогіка очима учасників симпозіуму CEUPES (17-18 жовтня 2016 року). *Філософія освіти*. 2017. № 1 (20). С. 304–312.
7. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учеб. пособие для слушателей фак-тов и ин-тов повышения квалификации, преподавателей вузов и аспирантов. Москва: Аспект Пресс, 1995. 271 с.
8. Таланова Л. Г., Желясков В. Я. Актуальність проблеми професійної компетентності вчителя іноземних мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2013. Вип. 6. С. 118–124.

9. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / под ред. А. И. Пискунова. Москва: Педагогика, 1974. Т. 1. 584 с.

Рецензент: д-р пед. наук, професор Максимов О.С.

Відомості про автора:
Мілько Наталія Євгенівна
natalyyu0304@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi:

*Матеріал надійшов до редакції 27. 05. 2019 р.
Прийнято до друку 24. 06. 2019 р.*

Information about the author:
Milko Natalia Yevhenivna
natalyyu0304@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi:

*Received at the editorial office 27. 05. 2019.
Accepted for publishing 24. 06. 2019.*